

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філософських наук, професора, завідувачки кафедри управління та адміністрування Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потєбні Запорізького національного університету
Воронкової Валентини Григорівни
на дисертаційну роботу Каралаш Анни-Юлії Ігорівни «Соціальна самоорганізація в умовах глобалізації: соціально-філософський аналіз»,
поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія (галузь знань
03 Гуманітарні науки)**

Актуальність теми дисертаційної роботи Анни-Юлії Каралаш полягає у тому, що концепт самоорганізації є перспективним для розуміння та розвитку глобальної світосистеми, оскільки він дозволяє аналізувати та пояснювати явища і процеси, що виникають в системах, які можуть самоорганізовуватися без централізованого управління. Внаслідок політичних, економічних, екологічних та інших факторів глобальна світосистема постійно зазнає змін. Відтак самоорганізація є корисною для системи, оскільки дозволяє їй адаптуватися до нових умов та змінюватися відповідно до потреб, реагувати на виклики без необхідності чіткого централізованого керівництва. Системи, здатні до самоорганізації, характеризуються більшою гнучкістю у вирішенні проблем та адаптації до нових умов. Глобалізація водночас створює й нові можливості для спілкування та обміну інформацією між різними частинами світу. Соціально-філософський аналіз соціальної самоорганізації розкриває, як глобалізаційні процеси впливають на формування громадських структур і взаємодії, допомагає зрозуміти, як громади реагують на різні виклики, зокрема, екологічні кризи, конфлікти, економічні труднощі. Важливим елементом стабільності та соціальної самоорганізації в контексті глобалізації є розвиток громадянського суспільства, оскільки розуміння того, як громади формуються і взаємодіють, сприяє побудові більш згуртованих та соціально-відповідальних суспільств. Тим самим соціальна самоорганізація може відігравати ключову роль у запобіганні соціальних конфліктів. Слід зазначити, що суттєвий вплив на соціальну самоорганізацію громад і соціальних груп справляють розвиток

інформаційних технологій, поширення соціальних мереж та інших засобів комунікації. Інформаційні технології дозволяють здійснювати комунікацію та самоорганізацію в будь-якому місці та в будь-який час, що збільшує гнучкість і швидкість реакції громад на різноманітні виклики та події. Інтернет та соціальні мережі дозволяють формувати віртуальні спільноти на основі спільних інтересів, поглядів або цілей, які можуть бути ключовим чинником для самоорганізації та вирішення певних завдань чи проблем. Зазначене дозволяє глибше розглянути проблеми соціальної самоорганізації в умовах глобалізації та розкрити різноманітні аспекти досліджуваної проблематики. Все це свідчать про те, що тема дисертаційної роботи Анни-Юлії Каралаш з соціально-філософської перспективи має велике значення для розуміння сучасного суспільства в умовах глобалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідних робіт кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка «Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс» (НДР № 0111U000154), «Толерантність і сучасний світовий порядок» (НДР № 0111U000155).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Розроблені авторкою наукові положення, висновки та рекомендації мають високий рівень обґрунтованості, є достовірними та підкріплені аргументами, фактами і відповідними доказами. Реалізацію комплексної стратегії дослідження забезпечено чітко сформульованою методологією, системним підходом як метатеоретичним підґрунтям для здійснення соціально-філософського аналізу самоорганізації. Логіка викладу та послідовність аргументації дозволила авторці чітко визначити мету та завдання дослідження, окреслити наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи. Дисертанткою опрацьовано й осмислено значну кількість літературних джерел (295 найменувань). Результати дослідження отримані авторкою особисто.

У роботі дисертантка продемонструвала високий теоретичний рівень узагальнення та викладу матеріалу, критичного осмислення попередніх досліджень українських і зарубіжних науковців, презентувала власні аргументи і позиції, що засвідчує високу наукову культуру здобувачки. В дисертації застосовано значний арсенал сучасного методологічного інструментарію, що позитивно вплинуло на ступінь обґрунтованості одержаних результатів. Дисертаційна робота Каралаш Анни-Юлії Ігорівни є оригінальною науковою працею, яка виконана на належному методичному та теоретичному рівнях. Текст має послідовну та логічну структуру і є комплексним та завершеним науковим дослідженням.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження процесів соціальної самоорганізації» (с. 27–83) здійснено соціально-філософський аналіз феномена соціальної самоорганізації, у контексті якого самоорганізація постає як нова наукова парадигма, що істотно доповнює і розширює уявлення точних наук про становлення, розвиток і ускладнення її природи. Сутність цієї нової парадигми полягає у зміні поглядів на абсолютний детермінізм, знаходження обмежень причинно-наслідкового зв'язку. Розкрито методологію дослідження самоорганізаційних процесів у соціальних системах, представлених синергетичним та системним підходом, що дозволило конкретизувати явище самоорганізації. У цьому аспекті самоорганізація постає як науковий аналог першопричини буття (с. 38), яка у кінцевому підсумку призводить до утворення соціального порядку (с. 46), який визначено як солідарну спільноту, здатну до консолідованих та узгоджених спільних дій. Здобувачкою успішно вирішена проблема адаптації природничо-наукового концепту самоорганізації до специфіки гуманітарного пізнання шляхом застосування загальнонаукового підходу, що поєднує в своїх методологічних засадах особливості обох вимірів теоретизування (с. 82). У загальному розумінні самоорганізацію представлено як спосіб досягнення порядку та впорядкування без зовнішнього контролю, який виникає внаслідок внутрішніх взаємодій компонентів системи.

У другому розділі «Самоорганізація як фактор глобального регулювання світосистемних відносин» (с. 84–155) проведено аналіз концепту самоорганізації, представлено його як перспективи сталого розвитку глобальної світ-системи, особливо в контексті соціальних, економічних та екологічних аспектів. Цей підхід відображає ідею того, що складні системи є відкритими, здатними до самоорганізації та витворювати нові структури на відгук зовнішніх впливів, які внаслідок своєї внутрішньої потенції, можуть самостійно організовуватися та впорядковуватися, а це призводить до більш сталого та ефективного розвитку (с. 124). Детально проаналізовано соціальну самоорганізацію як спонтанний порядок, саморегуляцію ринку і ширше – суспільства, котра дозволяє суспільству формувати внутрішні структури та визначати власні правила. У більш широкому розумінні соціальна самоорганізація містить в собі такі процеси, як громадянська активність, формування громадських організацій, розвиток соціальних мереж та інші ініціативи. Соціальна самоорганізація виступає важливим аспектом сталого розвитку суспільства, оскільки вона відображає здатність суспільства до саморегулювання, взаємодії та адаптації до змін у внутрішньому й зовнішньому середовищі. У цьому ж розділі проаналізовано самоорганізацію соціуму з системних позицій: від конкуренції до солідарності, як виникнення нових, вищих рівнів порядку, поява такої властивості системи в цілому, якої немає і не може бути в елементів окремо.

Третій розділ «Самоорганізація українського соціуму в контексті сучасних реалій глобалізації» (с. 156–209) спрямований на глибоке розуміння філософських та прикладних аспектів соціальної самоорганізації, зокрема в контексті української реальності. Авторка проаналізувала ключові аспекти цього явища, розглянула його можливі сценарії та визначила його вплив на сучасний стан і перспективи України в світовому контексті.

На підставі соціально-філософського аналізу розвитку українського суспільства показано високий рівень його транзитивності. Доведено, що Україна, як незалежна держава, ще молода, і її геополітичний потенціал тільки

формується в умовах глобальних трансформацій. Вказано на необхідність для України обрати свій геополітичний курс та активно визначати свою роль у світових відносинах, незалежно від впливу провідних країн світу. У цьому ж розділі зазначено, що світова ситуація характеризується підвищеною ентропією в глобальній системі міжнародних відносин, що вносить багато хаосу, надаючи водночас Україні можливість обирати власний шлях у глобальній політиці. Аргументовано, що за умов зростання ролі транснаціональних корпорацій та недержавних організацій, а також непередбачуваності їхньої діяльності, Україна повинна виробити свій власний стратегічний вектор розвитку.

Зазначено, що в сучасному світі спостерігається велике економічне зростання в розвинених країнах та регіонах світу, особливо в азіатському регіоні. Держави-нації, перебуваючи під впливом трансформацій, постали перед необхідністю пошуків нових ідентичностей, способів забезпечення їх стабільності. Констатовано, що Україні потрібно правильно розуміти глобальну ситуацію та визначати такі стратегічні кроки, які призведуть до досягнення результатів, недосяжних у більш стабільних епохах.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи має переконливий характер. Серед основних досягнень – те, що Анна-Юлія Каралаш вперше здійснила соціально-філософський аналіз феномену соціальної самоорганізації в умовах глобалізації, розкрила сутність соціальної самоорганізації як фактору глобального регулювання світосистемних відносин та запропонувала перспективну форму самоорганізації українського соціуму в контексті сучасних реалій глобалізації для забезпечення сталого розвитку. Дисертанткою доведена обмеженість застосування логіки лінійного, причинно-наслідкового мислення до нелінійних процесів, яким є самоорганізація соціальних систем та якими характеризується сучасний глобалізований світ. Нею запропоновано та застосовано до дослідження нелінійних процесів соціальної самоорганізації нелінійну логіку емергентності, цілісності, циклічної причинності, автореферентності, яка введена в науковий дискурс з експериментальним

відкриттям процесів самоорганізації і доповнена кібернетикою другого порядку (теорією живих систем) та розкривається через врахування суб'єкта (людиномірності) у системному підході третього покоління і становить ядро нової наукової парадигми.

Евристичним є визначення авторкою соціальної самоорганізації водночас у декількох вимірах: по-перше, як мікро- та макросоціальний рівень руху, саморозгортання історичного поступу та механізм суспільних змін; по-друге, як специфічна форма організації та впорядкування, що здійснюється завдяки внутрішньому ресурсу системи, що, власне і розкриває зміст префіксу «само-» як нелінійності, циклічної причинності (взаємообумовленості), емергентності; по-третє, як соціальна дія, елементарною складовою якої є громадянська ініціатива, котра, завдяки кооперації індивідів в межах спільних світоглядних уявлень, ціннісно-цільового комплексу та ментальності, здатна солідаризувати їх в об'єднану спільноту. Запропоновано розуміння об'єктивної необхідності цілераціональної самоорганізації історичного поступу, на перший план якої виходить унікальність суб'єкта діяльності, його соціально орієнтовані уявлення та надіндивідуальні цінності на основі імперативу доповнюваності, на домінування солідаристської, не уніфікуючої, а універсалізуючої інтенції, що збільшує колективні можливості для подолання кризових явищ на локальному, а у перспективі й на національному та глобальному рівнях. Дисертантка вказує на недостатність спонтанної самоорганізації в умовах глобалізації та всебічної системної кризи, уявлення про яку на сучасному етапі розвитку формують та легалізують конкурентні соціальні взаємодії соціал-дарвіністського ухилу та тоталізують суто економічний вимір ринкових відносин. Розумінням соціальної самоорганізації як спонтанного порядку фіксується відмова від цілераціональності колективних дій, що постає як відмова від усвідомленого та активного, перетворюючого відношення до світу, що становить сутнісну ознаку людини як істоти соціальної та розумної. За таких умов людина відмовляється від осмисленості буття, що еквівалентно відмові від розумності – людиномірності – на глобальному рівні. Обґрунтовано диференціацію на

громадські (стихийні, афективні, об'єктні) та громадянські (цілераціональні, інтенціональні, суб'єктні) ініціативи як елементарні соціальні дії, цілераціонально організована солідарна сукупність яких може здійснювати суттєвий вплив як на мікро-, так і на макрорівневі соціальні відносини та процеси.

Надзвичайно актуальним й змістовним є дослідження Анни-Юлії Каралаш загроз і викликів розвитку самоорганізаційних практик в Україні, що формують громадянське суспільство від набуття незалежності до повномасштабного російського вторгнення. Нам імпонує висновок дисертантки про те, що у відповідь на драматичні історичні події українське суспільство щоразу активізувало свій самоорганізаційний ресурс. Так, війна запустила нову масштабну хвилю мобілізації всього українського суспільства, усіх можливих ресурсів на оборону, захист та допомогу населенню, постраждалому внаслідок військових дій, ставши негативним чинником консолідації. Доведено, що підтримка наявного високого рівня залучення громадян до колективної дії, необхідність уникнення загрози контпродуктивної самоорганізації потребує випереджувальних кроків щодо створення спільної мети-місії як чинника позитивної консолідації населення. Дисертантка пропонує власні підходи до розв'язання поставлених нею завдань. Обґрунтованою видається й теза про визначальну роль уявлень в умовах глобальних трансформацій, зокрема цінностей та цілей, що визначають рівень солідарності спільноти.

Достовірність наукових положень забезпечується застосуванням широкого комплексу підходів і методів наукового пізнання, що дало змогу дисертантці підійти до вивчення об'єкта дослідження багатоаспектно й комплексно.

Загалом дослідження виконано відповідно до вимог освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії зі спеціальності 033 «Філософія» в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, має високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні положення та результати дисертації достатньо

повно викладені авторкою у 25 публікаціях: 3 статті у фахових періодичних виданнях, 2 статті – у зарубіжних періодичних виданнях та 20 публікацій у збірниках наукових праць та матеріалів тез конференцій. Усі публікації без співавторів.

Дотримання вимог академічної доброчесності. За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації і фальсифікації. Дисертація Каралаш Анни-Юлії Ігорівни містить посилання на згадані в тексті джерела. У випадку використання тверджень, розробок, відомостей та ідей інших дослідників дотримано норм чинного законодавства про авторське право. Усі посилання оформлені коректно та не мають ознак плагіату.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Дисертантка повною мірою обґрунтувала теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Зокрема, поглибила та розширила уявлення про соціальну самоорганізацію як ключовий концепт нової наукової парадигми, здійснила адаптацію природничо-наукового та соціально-гуманітарного визначень самоорганізації. Результати дослідження можуть бути використані як методологічна основа для подальших досліджень соціальної самоорганізації як універсального принципу суспільної солідаризації, в науковому обґрунтуванні стратегії «олюднення» макросоціальних історичних процесів. Матеріали дисертації можуть бути враховані в процесах розбудови громадянського суспільства та демократичного державотворення за рахунок власного, внутрішнього ресурсу, при формуванні політики неурядових організацій, держави та третього сектору, у підготовці різноманітних проєктів, тренінгів та освітніх програм для підвищення громадянської ініціативності, ефективності діяльності громадських організацій, органів місцевого самоврядування, а також при викладанні широкого спектру філософських та суспільних дисциплін.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту анотації засвідчує її відповідність основним положенням, які викладені у тексті дисертації. Дисертанткою стисло окреслено основні результати.

Анотацію подано українською та англійською мовами, що відповідає чинним вимогам.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту та оформлення дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

По-перше, слід було б врахувати ряд аспектів та підходів з сучасної соціальної теорії, соціальних систем, соціального конфлікту, соціального капіталу, соціальної екології, у контексті яких самоорганізація в соціумі може виникати та розвиватися як соціально конструйований процес. Вивчення динаміки та взаємодії соціальних систем допоможе зрозуміти, як самоорганізація може впливати на стабільність та функціонування глобального соціуму. Саме ці теорії допомогли б більш глибоко розкрити синергетичну методологію.

По-друге, слід було б показати, як теорія самоорганізації розвивається в умовах інформаційного суспільства в контексті технологічних змін, цифрової трансформації та зростання доступу до інформації. З розвитком інформаційних технологій та зростанням мережевої взаємодії виникає можливість для нових форм самоорганізації. Мережеві структури, такі як соціальні мережі, форуми, групи обговорення тощо, стають платформами для спонтанної самоорганізації груп та спільнот. Розвиток теорії самоорганізації в інформаційному суспільстві відбувається в контексті нових можливостей та викликів, які принесла цифрова ера, яка відкриває нові горизонти для розвитку та оптимізації різних сфер життя.

По-третє, у подальшому аналізі продуктивними будуть евристичні можливості надзвичайно перспективних, на мій погляд, тем наукового напрямку, які сьогодні розвиваються, – філософія технологій, філософія мереж і зв'язків, філософія гіперзв'язності, філософія віртуального та розширеного життя, філософія культурної самоорганізації, філософія креативної самоорганізації, філософія інклюзивної самоорганізації, які представляють сучасні виклики та

можливості, виникають в контексті самоорганізації соціуму в умовах інформаційного суспільства та можуть стати предметом наукового дослідження та упровадження в освітній процес. Висловлені зауваження та побажання не зменшують наукової цінності здійсненого дослідження, матеріали якого засвідчують про наукову новизну, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, наукову зрілість авторки.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Науково-теоретичний аналіз основних положень дисертації та опублікованих авторкою праць дає підстави для висновку, що дисертація Каралаш Анни-Юлії Ігорівни «Соціальна самоорганізація в умовах глобалізації: соціально-філософський аналіз» є завершеним самостійним дослідженням надзвичайно актуальної проблеми. За своїм науковим рівнем, актуальністю вирішеної проблеми, обсягом, ґрунтовністю аналізу й інтерпретацією отриманих даних, повнотою викладу наукових положень, теоретичним і практичним значенням дисертаційна робота відповідає спеціальності 033 «Філософія» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами від 21.03.2022 № 341 та від 19.05.2023 р. № 502), а її авторка, Каралаш Анна-Юлія Ігорівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 033 «Філософія».

Офіційний опонент
доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри управління та адміністрування
Інженерного навчально-наукового інституту
ННІ ім. Ю. М. Потебні
Запорізького національного університету

Валентина ВОРОНКОВА

Підпис засвідчую НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ

